

УДК 81'42

А. А. Барковіч, Г. В. Станкевіч
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

**ІДЫЯЭТНІЧНАЯ РЭАЛІЗАЦЫЯ КАНЦЭПТУ «ДОМ» У БЕЛАРУСКА-
І ПОЛЬСКАМОЎНЫМ ДЫСКУРСЕ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ПАЭМ Я. КОЛАСА
«НОВАЯ ЗЯМЛЯ» І А. МІЦКЕВІЧА «ПАН ТАДЭВУШ»)**

Аб'ектам нашай увагі ў артыкуле з'яўляецца канцэпт *дом*, прадметам вывучэння стала спецыфіка яго імплементацыі ў беларуска- і польскамоўным дыскурсе. Мэта даследавання – характарыстыка ідыяэтычнай рэалізацыі адпаведнай канцэптуальнай семантыкі ў знакамітых паэмах беларуса Я. Коласа «Новая зямля» і паляка А. Міцкевіча «Пан Тадэвуш». Абодва творы з'яўляюцца ў пэўным сэнсе ўзорнымі як вынік аўтарскай кагнітыўнай рэфлексіі і як адлюстраванне карціны свету этнічна ідэнтычных беларускай і польскай сацыякультурных супольнасцей. Метадалагічную базу даследавання склаў комплексны дыскурсіўны і канцэптуальны аналіз тэксту з элементамі супастаўлення і мадэлявання. У выніку праведзенага даследавання выяўлена і навукова апісана прагматычна абумоўленая рэалізацыя ідыяэтычна значымага канцэпту *дом* на рэпрэзентатыўным матэрыяле. Разгледжана семантычная структура канцэпту, асаблівасці яго сітуацыйнага і метафарычнага ўвасаблення. Карысным для праведзенага аналізу стаўся разгляд рэфэрэнтнай канцэптасферы, у тым ліку ідэнтыфікацыі і лінгвістычнай кваліфікацыі шэрагу звязаных з паняццевай семантыкай *дому* іншых канцэптаў. Апрабаваная ў артыкуле даследчыцкая матрыца можа быць выкарыстана для больш маштабных даследаванняў паняццевай семантыкі як беларуска-, так і польскамоўнага дыскурсу.

Ключавыя словы: семантыка, канцэпт, дом, беларускамоўны дыкурс, польскамоўны дыкурс, кантэкст, ідыяэтычная рэалізацыя, мадэляванне.

Для цытавання: Барковіч А. А., Станкевіч Г. В. Ідыяэтычная рэалізацыя канцэпту «дом» у беларуска- і польскамоўным дыскурсе (на матэрыяле паэм Я. Коласа «Новая Зямля» і А. Міцкевіча «Пан Тадэвуш») // Труды БГТУ. Сер. 4, Принт- и медиатехнологии. 2025. № 1 (291). С. 101–107. DOI: 10.52065/2520-6729-2025-291-14.

A. A. Barkovich, A. V. Stankevich
Belarusian State University

**IDIOETHNIC IMPLEMENTATION OF THE CONCEPT “HOUSE / HOME”
IN THE BELARUSIAN AND POLISH DISCOURSE (ON THE MATERIAL
OF Y. KOLAS’S “NEW LAND” AND A. MICKIEWICZ’S “PAN TADEUSZ” POEMS)**

The object of our attention in the article was the concept “house / home”, the subject of study was the specificity of its distribution in Belarusian and Polish discourse. The purpose of the study was to characterize the ideological and ethnic implementation of the corresponding conceptual semantics in the famous poems of the Belarusian Y. Kolas’s “New Land” and the Pole A. Mickiewicz’s “Pan Tadeusz”. Both works are in a certain sense exemplary as the result of the author’s cognitive reflection and as a reflection of the worldview of ethnically identical Belarusian and Polish socio-cultural communities. The methodological basis of the study was a complex discursive and conceptual analysis of the text with elements of comparison and modeling. As a result of the study, the pragmatically driven implementation of the idioethnically significant concept “house / home” on representative material was identified and scientifically described. The semantic structure of the concept, the features of its situational and metaphorical embodiment are considered. The consideration of the referential concept sphere, including the identification and linguistic qualification of a number of other concepts related to the conceptual semantics of the “house / home”, was useful for the analysis. The research matrix tested in the article can be used for larger-scale studies of the conceptual semantics of both Belarusian and Polish discourse.

Keywords: semantics, concept, house / home, belarusian discourse, polish discourse, context, idioethnic implementation, modeling.

For citation: Barkovich A. A., Stankevich A. V. Idioethnic implementation of the concept “house / home” in the belarusian and polish discourse (on the material of Y. Kolas’s “New Land” and A. Mickiewicz’s “Pan Tadeusz” poems). *Proceedings of BSTU, issue 4, Print- and Mediatechnologies*, 2025, no. 1 (291), pp. 101–107 (In Belarusian).

DOI: 10.52065/2520-6729-2025-291-14.

Уводзіны. Даследаванне канцэптасферы з’яўляецца істотным для вывучэння шырокага кола складаных і глыбокіх пытанняў агульнагуманітарнага напрамку, якія датычацца фундаментальных асноў існавання і сацыякультурнага жыцця таго ці іншага народа [1, 2]. У лінгвістычным кантэксце даследаванне канцэптаў дазваляе высветліць прынцыпова важныя пытанні фарміравання і эвалюцыі ключавых паняццяў семантычнага кантынума камунікацыі, адзінага семантычнага поля той ці іншай мовы [3, 4, 5]. Вылучэнне і характарыстыка канцэптаў дазваляе зрабіць абгрунтаваныя і аргументаваныя высновы адносна спецыфікі рэалізацыі ў маўленні светапогляду ідыяэтычных сукупнасцей носьбітаў мовы. **Ідыяэтычнасць** – уласцівасць комплексу этнічна абумоўленага светапогляду як ідэалогіі побыту і камунікацыі.

Навукова значымі для адпаведнага аналізу з’яўляюцца, найперш, нешматлікія базавыя паняццевыя адзінкі, такія як *сям’я, дом, радзіма* і інш. [6]. У мастацкіх творах адзінкі такога кшталту выступаюць у якасці кантэкстнага базісу, ад эксплікацыі якога залежыць успрыняцце і разуменне ўсяго твору і шырэй – творчасці пісьменніка, моўнай карціны свету ўсяго народа ці сацыяльнай групы.

Канцэпт *дом* з’яўляецца знакавым для абсалютнай большасці культур і яго сувязі з іншымі канцэптамі адлюстроўваюць мноства спецыфічных асаблівасцей менталітэту таго ці іншага народа [7]. Гэта значыць, што пры даследаванні розніцы паміж культурамі і сацыякультурнымі сітуацыямі розных народаў мэтазгодна разглядаць менавіта такія канцэпты, як *дом* і звязаныя з ім.

Асноўная частка. Матэрыял і методика даследавання. Беларуская і польская літаратурная спадчына прадстаўляе багаты матэрыял для навуковай рэпрэзентацыі адпаведных карцін свету – атрыбутаў этнакультурнай ідэнтычнасці. Паэзія, будучы цесна звязанай з эмацыйным светам чалавека, заўсёды ўвасабляе дадатковыя рысы светапогляду. Калі паэт папулярны, значыць ён змог адлюстраваць тыповыя асаблівасці культуры, да якой належыць. Гэта ў поўнай меры характарызуе творчасць Я. Коласа і А. Міцкевіча, праблематыку іх бадай самых знакамітых твораў «Новая зямля» і «Пан Тадэвуш» [8, 9].

Адным з найбольш вядомых і канцэптуальна значных твораў для беларускай культуры з’яўляецца паэма Я. Коласа «Новая зямля». Яна ўся прасякнута ідэяй «прыдбаць свой кут» – *дом*. Не чужая для беларускай культуры і напісаная на польскай мове паэма А. Міцкевіча «Пан Тадэвуш», прысвечаная апісанню мясцовасці і побыту пісьменніка, які нарадзіўся і сфармаваўся як асоба на беларускай зямлі.

Абодва творы, паэмы Я. Коласа «Новая зямля» і А. Міцкевіча «Пан Тадэвуш», як **матэрыял** даследавання адлюстроўваюць асаблівасці суб’ектыўнага ўспрыняцця свету іх аўтарамі, але не менш

з’яўляецца важнае тое, што яны аб’ектыўна суадносяцца з вобразам мыслення этнічна ідэнтычных супольнасцей. Аб гэтым сведчыць сусветная вядомасць абраных для аналізу твораў і іх выключная каштоўнасць для культуры. У дадзенай сувязі **аб’ектам** нашай увагі абраны канцэпт *дом* і **прадметная** спецыфіка яго рэалізацыі ў беларуска- і польскамоўным дыскурсе. **Мэта** даследавання – выяўленне і апісанне спецыфікі ідыяэтычнай рэалізацыі канцэптуальнай семантыкі, асацыяраванай з паняццем *дом*, у беларускім і польскім маўленні на матэрыяле паэтычных твораў Я. Коласа «Новая зямля» і А. Міцкевіча «Пан Тадэвуш».

Дом – фундаментальны канцэпт у маўленні многіх культур, у тым ліку беларускай і польскай, ён раскрывае сусветныя рысы нацыянальнага характару. Але даследаванне паэтычнага дыскурсу не з’яўляецца шырокараспаўсюджанай лінгвістычнай практыкай з нагоды яго маўленчай арыгінальнасці і высокай аўтарскай ідэнтычнасці. Гэта абумоўлівае несумненную навуковую навізну нашага даследавання: на дадзеным матэрыяле вывучэнне паняццева-канцэптуальнай спецыфікі ў супастаўляльным аспекце да гэтага часу не выконвалася. Асновай **метадычнай** матрыцы даследавання з’яўляецца дыскурс-аналіз, які, у сваю чаргу, грунтуецца на канцэптуальным аналізе тэксту, супастаўленні і мадэляванні.

Абмеркаванне. Для аналізу канцэпту *дом* з абраных тэкстаў была праведзена сусветная выбарка кантэкстаў, якая арыентавалася на рэфэрэнтныя словы-маркеры. Для беларускай мовы такімі маркерамі з’яўляюцца намінацыі *дом, хата, будынак*; атрыбутывы *дамашні, хатні*; а для польскай, адпаведна, – назоўнікі *dom, chata, budynek* і прыметнік *domowy*. Выбар менавіта вышэйпералічаных адзінак дастаткова відавочны і празрысты, абумоўлены іх рэлевантнасцю канцэпту *дом*.

Разам з тым пасля правядзення першаснага аналізу кантэкстаў было адзначана, што ў беларускім і польскім тэкстах не была прадстаўлена адзінка *будынак* (польскі эквівалент *budynek*), а адзінка *chata* (беларускі эквівалент *хата*) прысутнічае толькі ў польскім тэксце. На гэта паўплывала спецыфіка іх спалучальнасці і асаблівасці паэтычнага дыскурсу аналізуемых твораў. Характэрна, што ў выніку сусветнай выбаркі былі ўзяты спастаўляльныя і суадносныя корпусы кантэкстаў: у беларускай паэме было вылучана 150 кантэкстаў, а ў польскай – 130.

Калі дзядзіць на групы кантэксты абодвух тэкстаў адпаведна абставінам рэалізацыі ў іх паняццевага патэнцыялу, то мэтазгоднай аказваецца іх ідыяэтычная дыферэнцыяцыя па наступных **прыкметах**:

1) **універсальныя** рэалізацыі, агульныя для большасці культур:

- дом як матэрыяльная частка прасторы;
- дом як месца жыхарства;

– дом як сімвал сям’і, якая ім валодае;
– дом як увасабленне прыналежнай гаспадару тэрыторыі;

2) **сацыякультурныя** рэалізацыі:

– дом як аб’ект гаспадарчай дзейнасці;
– дом як аб’ект прывязанасці;
– дом як месца прыёму гасцей;
– дом як месца сацыялізацыі і наладжвання сувязей;

3) **аказіянальныя** рэалізацыі, ці індывідуальна-аўтарскія, складана вылучыць у асобную групу, але яны прысутнічаюць:

– дом як маяк і крыніца святла;
– дом як межы ўласнай прасторы;
– дом як эстэтычны аб’ект;
– дом як месца спакою і парадку.

У паэме Я. Коласа «Новая зямля» найбольш змястоўна праявіліся сацыякультурныя рэалізацыі, параўнальна нешматлікімі аказаліся ўніверсальныя рэалізацыі канцэптасферы *дом*. Нечакана значнай аказаўся аб’ём аказіянальных рэалізацый канцэпту *дом*.

У паэме А. Міцкевіча «Пан Тадэвуш» была вылучана істотная колькасць кантэкстаў, у якіх праявіліся перш за ўсё ўніверсальныя і сацыякультурныя рэалізацыі канцэпту *дом*. Варта адзначыць, што ў польскай паэме аказалася немагчыма вылучыць сярод груп кантэкстаў аказіянальныя рэалізацыі, якія б адлюстроўвалі ўласна аўтарскі светапогляд. Але, несумненна, кантэксты, якія адлюстравалі польскую карціну свету ў паэме А. Міцкевіча «Пан Тадэвуш», не цалкам аказаліся пазбаўленыя ўплыву аўтарскай інтэрпрэтацыі.

У абодвух тэкстах былі вылучаны групы кантэкстаў, якія прадстаўляюць універсальную семантыку канцэпту *дом*, а менавіта ‘дом як матэрыяльная частка прасторы’. Як у беларускай, так і ў польскай паэмах прысутнічае пэўная колькасць адпаведных кантэкстаў, якія прадстаўляюць *дом* як фізічна існуючы аб’ект свету, побач з якім ці ўнутры якога развіваецца прэдыкатыўная, ці камунікацыйная (ў катэгорыях дыскурсу-аналізу), сітуацыя: 24 кантэксты ў беларускамоўнай і 13 у польскамоўнай паэме. Пры гэтым кантэксты, звязаныя з «матэрыяльным» асэнсаваннем дома, у польскім тэксце нешматлікія. Нягледзячы на тое, што гэта значэнне з’яўляецца першасным для асноўнай лексемы, якая рэпрэзентуе канцэпт *дом*, тут па колькасці кантэкстаў блок ‘дом як матэрыяльная частка прасторы’ саступае іншым.

Пры аналізе кантэкстаў, звязаных з канцэптам *дом*, было адзначана, што іх семантыка выразна аснашчаецца **матэрыяльнай** ці **метафарычнай** атрыбуцыяй. У прыватнасці, метафарызацыя *дому* аказалася больш істотнай для разгледжанага польскага тэксту і, відавочна, значнай для ўсёй польскай моўнай карціны свету. Так, у залежнасці ад знешняга выгляду *дома* ў «Пане Тадэвушы»

назіраецца праяма канатацыя кантрасту паміж «бедным» і «багатым» *домам*. У **параўнальным аспекце** ў «Новай зямлі» адпаведная семантызацыя рэалізуецца апасродкавана – праз супрацьпастаўленне «добрага» ці «дрэннага» гаспадара *дома*.

У **лінгвакагнітыўным аспекце** варта ўзгадаць, што пры дасягненні пэўнага ўзросту дзеці могуць пакідаць родны *дом*, што выразна абумоўлівае пэўныя камунікацыйныя сітуацыі ў *доме* ў абодвух тэкстах (13 кантэкстаў у беларускай і 7 кантэкстаў у польскай паэме). Нягледзячы на адрозненне культур, паводзіны падлеткаў падобныя ў насельніцтва многіх нацый, таму дадзенае падабенства таксама зразумелае. Тыповым чынам негатыўны кагнітыўны падтэкст маюць сітуацыі змены *дому* і, наадварот, пазітыўна ацэньваецца ідэя шанавання роднага *дому* і прывязанасць да родных мясцін [10]. Адзначаецца прызнае стаўленне да павагі сваіх каранёў і падкрэсліваецца неабходнасць мець ва ўласнасці *дом* для сваёй сям’і.

У **лінгвапрагматычным аспекце** можна звярнуць увагу на тое, што ў кантэкстах беларускай паэмы, звязаных з апісаннем знешняга і ўнутранага выгляду *дома*, як правіла, прысутнічае старонні «назіральнік» – суб’ект, які транслюе пэўную прагматычную пазіцыю. Пры гэтым ацэнка *дома* ў польскай паэме, як правіла, звязана з успрыняццём яго знешняга і ўнутранага выгляду самімі насельнікамі. Адпаведныя кантэксты цесна асацыююцца са значымасцю ‘гонар’. У беларускіх кантэкстах звяртае на сябе ўвагу развіццё значымасці ‘святла’ ў вокнах *дома* ў значымасці ‘пуцяводнай зоркі’, якая дапамагае падарожнікам знаходзіць шлях да бяспечнага месца і асацыюецца з **сэмай** ‘цеплыні’ і ‘спакою’. Між іншым гэта семантычная мадэль не знайшла пацвярджэння ў польскіх кантэкстах «Пана Тадэвуша».

Непазбежным пры канцэптуальным аналізе з’яўляецца мадэляванне **ўзаемасувязей** аб’ектных канцэптаў з іншымі канцэптамі, прысутнымі ў тэксце. У дадзенай сувязі неабходна адзначыць разгалінаваны спектр міжканцэптуальных сувязей у прааналізаваных тэкстах. Зразумела, тут былі заўважаны пэўныя асаблівасці. Канцэптуальны аналіз вызначальны тым, што дазваляе экспліцыраваць складаную семантыку тэксту не толькі на ўзроўні асобнай лексемы, яе кантэкстнага атачэння, але экстрапаляваць назіранні на карціну свету як канкрэтнай камунікацыйнай асобы, так і на светапогляд сацыяльных груп і ідыяэтычных супольнасцей. Важнымі ў **канцэптасферы** аналізуемых твораў з’яўляюцца цесна асацыюемыя з аб’ектным канцэптам *дом* канцэпты *парадак*, *праца*, *адпачынак*, *гаспадар*, *сувязі*, *госці* і шэраг інш. З такіх паняццяў складаюцца канстанты культуры і дамінанты маўлення [11].

Можна прывесці прыклады як практычна аднолькавай інтэнсіўнасці ўзаемасувязей канцэпту

дом з іншымі канцэптualнымі адзінкамі, так і ярскравых адрозненняў у іх тэкставых рэалізацыях. У прыватнасці, *дом* з’яўляецца прыдатным месцам для *адпачынку* – і гэта актуальна для абедзвюх паэм (20 беларускамоўных і 9 польскамоўных кантэкстаў). А вось адметнай з’яўляецца дадатковая цесная сувязь канцэпту *дом*, прадстаўленага ў беларускім тэксце, з канцэптам *праца* (26 кантэкстаў); у той час як у польскім тэксце назіраецца параўнальна больш падрабязная канатацыя канцэпту *дом* з канцэптам *госць* (21 кантэкст). У беларускіх кантэкстах ярка рэалізавана значымасць *адпачынку ў доме* пасля цяжкай *працы*, а ў польскіх увага засяроджваецца на прыёмным баўленні часу ў *доме* разам з *гасцямі* і, адпаведна, у другім выпадку *адпачынак* пасля *працы* маецца на ўвазе радзей.

Адным з асноўных абавязкаў *гаспадар* з’яўляецца падтрыманне *парадку ў доме*, што знайшло адлюстраванне ў абодвух паэтычных тэкстах (5 і 8 кантэкстаў у беларускай і польскай паэмах адпаведна), але і тут неабходна вылучыць пэўны асаблівасці. У польскай моўнай карціне свету *парадак у доме*, «прыбіранне» *дома* перад прыёмам *гасцей* – гэта спосаб падтрымаць свой статус у вачах іншых, нават «абавязак», які павінен быць выкананы адмыслова і адказна. З асаблівасцей адлюстраванага ў паэме беларускага канцэпту *дом* варта адзначыць, што сам будынак і блізкая да яго тэрыторыя ўспрымаюцца як «твар» *гаспадар*, таму адсутнасць *парадку ў доме* становіцца прычынай пагарды да *гаспадар* з боку іншых людзей – *гасцей і суседзяў*.

Важнасць і значнасць іншага рэфэрэнтнага *дому* канцэпту *гаспадар* характэрная для многіх культур, таму звязаныя з ёй камунікацыйныя сітуацыі знайшлі сваё адлюстраванне як у польскім, так і ў беларускім тэкстах (5 беларускіх і 5 польскіх кантэкстаў).

Зыходзячы з кантэкстаў беларускай паэмы, можна сцвярджаць, што самаацэнку *гаспадар* ў значнай ступені фармуе яго характарыстыка пасродкам іншага канцэпту *суседзі* – праз іх погляд збоку (4 кантэксты). У польскай жа паэме семантыка *суседства* прадстаўлена ўсяго ў адным кантэксце і не адыгрывае нейкай асабліва вызначальнай ролі.

Калі зазірнуць глыбей, назіраецца дастаткова змястоўнае тэрмінальнае *структураванне* канцэпту *дом*, што істотна дапамагае раскрыць семантыку камунікацыйных сітуацый, з ім звязаных. Так, у тэксце польскай паэмы не адлюстраваны такія фрэймавыя *тэрміналы*, ці семы, канцэпту *дом*, як «сціпласць» і «няўпэўненасць», уласцівыя беларускаму тэксту. У беларускай паэме прысутнічае нават сема (і інтэнцыя) «самапрыніжэнне», *гаспадар* дадаткова просіць прабачэнне за «неўпарадкаванасць» *дома*, нават калі яна выдуманая

(5 кантэкстаў). Выяўленае структураванне субсемантыкі канцэпту *дом* часткова пацвярджае псіхалінгвістычны стэрэатып, згодна якому сціпласць і няўпэўненасць характэрныя для беларускага нацыянальнага характару. Таму не дзіўна, што і ў аналізуемым тэксце гэта знайшло сваё адлюстраванне: мадэль паводзінаў, якая прыпісваецца беларусам, кантрасная пры параўнанні беларускіх кантэкстаў з польскімі.

У сваю чаргу спецыфічны блок кантэкстаў *дому ў польскай* паэме выразна асацыюецца з канцэптам *сувязі* (6 кантэкстаў). Важнасць фармавання і замацавання добрых зносін з асяроддзем ярка прадстаўлена ў польскім тэксце. Зразумела, што гэты блок кантэкстаў *дому* даволі блізкі да канцэпту *госці*. Дадаткова адпаведныя кантэксты ўскладнены прагматычна праз тлумачэнне мэты прыёму *гасцей*. Так, у беларускім тэксце добрыя адносіны да іншых людзей і шанаванне *гасцей* не маюць на ўвазе карысці. У той жа час у польскім тэксце прасочваецца карыснае наладжванне «сувязей» з *гасцямі*.

Вядома, што ва ўласным *доме* чалавек імкнецца адчуваць сябе «спакойна» і «ўпэўнена». У сувязі з гэтым як у беларускім, так і ў польскім паэтычных тэкстах прысутнічаюць алузіі з канцэптам *бяспека*, што рэалізуецца праз семы «ўпэўненасці» і «спакою», наяўнасць якіх суправаджае камунікацыйную сітуацыю знаходжання ў *доме*. У *бяспечных* абставінах *дому* можна нават камфортна «дзяліцца плёткамі», што ўзгадваецца як у польскай, так і ў беларускай паэмах (3 польскамоўных і 6 беларускамоўных кантэкстаў). Такое падабенства можна патлумачыць тым, што пачуццё *бяспекі ў сваім доме* – гэта базавае адчуванне, якое дзёці маюць ад нараджэння. Бацькі клапацяцца пра тое, каб іх дзёці маглі жыць спакойна ў сваім *доме* і ні аб чым не хвалявацца. І гэта не проста рыса пэўнага нацыянальнага характару, а характарыстыка большасці людзей у цэлым, што пацверджана зместам беларускага і польскага тэкстаў.

З *бяспечнай* на тэрыторыі *дома* звязаны і кантэксты, згодна з якімі акустычны фон, які натуральна асацыюецца ў людзей з уласным *домам*, – гэта «цішыня». Адпаведны дадзенаму тэрміналу блок кантэкстаў быў вылучаны намі падчас аналізу абодвух паэтычных тэкстаў, што лагічна развівае вышэйадзначаную семантычную матрыцу (4 і 3 кантэксты ў беларускай і польскай паэмах адпаведна).

Не менш тыповая асацыяцыя канцэпту *дом* з канцэптам *сям’я*. У гэтай сувязі сфармаваны сталыя традыцыі, таму зразумела, што сярод кантэкстных блокаў у абодвух тэкстах мы вылучылі такія, што ілюструюць пэўныя звычаі ўнутры *сям’і*, якія прама ці ўскосна асацыююцца з *домам*. Адным з іх праяўленняў з’яўляецца сітуацыя аб’яднання *дамоў* праз «шлюб». Варта адзначыць, што яна рэфэрэнтная і польскай, і беларускай

культуры, але толькі ў польскай паэме мы вылучылі канкрэтныя кантэксты, звязаныя з ёй (3 кантэксты). Гэта можна патлумачыць больш актуальнай матывацыяй стварэння *сям'і* для галоўнага героя. Але і наогул польскі тэкст больш падрабязна прадстаўляе нацыянальныя традыцыі і сямейныя звычэй ў адрозненне ад беларускага. Замацаванасць штодзённых і святочных звычаяў у польскім паэтычным дыскурсе, дарэчы, тыповая [12].

У беларускай моўнай карціне свету *дом* не менш тыповым чынам можа выступаць у якасці рэпрэзентатара *сям'і* альбо цэлага *роду* (15 кантэкстаў). Канцэпт *дом* сітуацыйна рэалізуецца праз іх, утвараючы канатацыі, якія будуць па мадэлі *дом + прозвішча ці прафесія (пасада) главы сям'і ці роду*, і адпаведны шаблон назіраецца ў абедзвюх моўных карцінах свету. Гэта можна патлумачыць тым, што *дом* традыцыйна належыць пэўнай *сям'і* ці чалавеку, які плануе стварэнне *сям'і*, таму лексема *дом* часта ўжываецца ў кантэкстах блізка да лексем *сям'я (род)*.

Узгаданне ў адпаведных кантэкстах *хатніх жывёл* цесна звязана з канцэптуалізацыяй *дому* ў сельскай мясцовасці і, натуральна, знайшло адлюстраванне як у польскім, так і ў беларускім паэтычных тэкстах – але яно па-рознаму апісана (па 2 кантэксты ў беларускім і польскім тэкстах). У польскай паэме акцэнтуюцца супрацьпастаўленне *хатніх жывёл* дзікім, а ў беларускай паэме прысутнасць *хатніх жывёл* фармуе агульны настрой «спакою» ў *доме*.

Канцэпт *дом* прайшоў значны шлях эвалюцыі, падчас чаго моцна пашырылася кола асацыяцый і значна павялічыўся аб'ём семантыкі, звязанай з ім. Выдзеленыя ў выніку аналізу групы кантэкстаў пацвердзілі складаную будову канцэпту *дом* і адлюстравалі ідыятычны светапогляд аўтараў, што паўплывала на змест прааналізаваных тэкстаў. У значнай ступені ідыялект Я. Коласа быў сфармаваны беларускім этнічна абумоўленым светапоглядам, але і ўзбагаціўся яго асабістым крэда, якое было выяўлена ў яго моўнай карціне свету па даных аналізу тэксту. У паэме А. Міцкевіча таксама выразна ідэнтыфікуецца яго ідыятычная індывідуальнасць, якая відавочна прайшла праз прызму ўспрыняцця пісьменніка і з'яўляецца ў пэўнай ступені ўнікальнай.

У беларускай культуры існуюць асаблівыя кагнітыўныя шаблоны, не так ярка праяўленыя ў іншых культурах, якія звязаны з адносінамі чалавека да свайго *дому*, а таксама да чужых людзей, якія прыходзяць у *дом*. Гэтыя шаблоны абумоўліваюць прагматычныя праяўленні нацыянальнага характару і аказваюць значны ўплыў на меркаванні беларусаў пра сябе і іншых людзей. Такія высновы пацвярджаюцца канцэптуальным зместам разгледжанага беларускамоўнага тэксту.

Варта адзначыць таксама, што ў беларусаў адносіны да ўласнага *дому* хоць і мяняюцца

пры сталенні, але пры гэтым, як правіла, паступова прывязанасць да *дому* толькі ўзмацняецца, адсюль вынікае «асуджэнне» людзей, якія часта мяняюць месца жыхарства і не паважаюць належным чынам *дом*. Пазітыўна адзеньваецца прагматыка людзей, якія даглядаюць свой *дом*, пастаянна гатовыя прымаць гасцей і добра ўсведамляюць сваю суаднесенасць з пэўным *домам*.

У польскім тэксце канцэпт *дом* таксама валодае сваімі асаблівымі характарыстыкамі і асацыяцыямі, якія ўласцівыя для польскай культуры і моўнай карціны свету палякаў. Тут вылучаецца галоўным чынам моцная прывязанасць да традыцый, павага продкаў і шанаванне звычаяў унутры асобнай *сям'і*. Практычна ўся дзейнасць гаспадара *дому* ў палякаў рэгламентавана традыцыямі. Акрамя таго, вызначальным для дабрабыту *дому* аказваецца наладжванне сувязей з гасцямі і суседзямі. Менавіта для фармавання і замацавання сувязей праводзяцца прыёмы гасцей, апісанню якіх у польскай паэме адводзіцца шмат месца.

Змадэляваная па выніках работы структура канцэпту *дом* можа быць параўнаная з паменшанай мадэллю Сусвету, якая ўключае ў сябе ўсе складнікі жыцця пэўнага чалавека: яго звыкшую штодзёнасць і асабістыя перажыванні – не толькі станоўчыя, але і негатыўныя. Нават факт валодання *домам* уплывае на самаадчуванне чалавека, з'яўляючыся вызначальным фактарам асэнсавання ім жыцця.

Высновы. Падсумоўваючы ўсе атрыманыя даныя, можна сказаць, што польская і беларуская карціны свету – і стварэння ў адпаведнасці з імі тэксты – маюць шмат блізкага ці нават аднолькавага, што абумоўлена агульным гістарычным мінулым, цеснымі сацыякультурнымі кантактамі і нават геаграфічнай блізкасцю беларускага і польскага народаў. Разам з тым на функцыянаванне канцэптасферы заўсёды ўплывае ідыятычная ідэнтычнасць значных у агульнанацыянальным маштабе асоб, да якіх, несумненна, можна аднесці і Я. Коласа, і А. Міцкевіча. Гэты фактар прама ўплывае на тыповае ўспрыняцце свету праз канцэптасферу, у прыватнасці, чытачоў мастацкіх твораў Я. Коласа і А. Міцкевіча. У канцэптасферы любой мовы кампанент *дом* займае важнае месца: беларуская і польская мовы – не выключэнне. Як было высветлена, рэалізацыя канцэпту *дом* можа мець універсальную, сацыякультурную і аказіянальную спецыфіку, якая фармуецца адпаведнымі кампанентамі яго семантыкі.

У прааналізаваных тэкстах канцэпт *дом* разам з іншымі сродкамі канцэптасферы актывізаваўся пры апісанні шэрагу важных камунікацыйных сітуацый. Яго выкарыстанне раскрывала змест наступных ключавых адносін:

- да сваёй асобы;
- унутры асобнай *сям'і*;
- паміж пакаленнямі;

- паміж суседзямі;
- да свайго краю, Радзімы.

У выніку праведзенага даследавання створана і апрабавана мадэль параўнальнага аналізу канцэпту *дом*. Яго ідыяэтычная характарыстыка дазволіла зрабіць грунтоўныя высновы пра істотнае падабенства паняццевага базісу беларускай і

польскай карцін свету. Выніковае лінгвістычнае апісанне абодвух тэкстаў – «Новай зямлі» Я. Коласа і «Пана Тадэвуша» А. Міцкевіча – пры дапамозе аднаго і таго ж метадалагічнага інструментарыя дазваляе выказаць меркаванне аб навуковай рэlevantнасці прапанаванай матрыцы для іншых даследаванняў у выбраным напрамку.

Спіс літаратуры

1. Баркович А. А. Семантическая структуризация экологического дискурса: потенциал корпусной интерпретации // *Корпусная лингвистика – 2023*: тр. Междунар. конф. СПб., 2024. С. 28–34.
2. Попова З. Д., Стернин И. А. *Когнитивная лингвистика*. М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. 314 с.
3. Апресян Ю. Д. *Избранные труды*: в 2 т. М.: Языки русской культуры, 1995. Т. I: Лексическая семантика. Синонимические средства языка. 472 с.
4. Вежбицкая А. *Семантические универсалии и описание языков*. М.: Языки русской культуры, 1999. 780 с.
5. Слышкин Г. Г. *От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе*. М.: Academia, 2000. 128 с.
6. Barkovich A. *Informational Linguistics: The New Communicational Reality*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2023. 271 p.
7. Аскольдов С. А. *Концепт и слово // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: антология*. М.: Academia, 1997. С. 267–279.
8. Колас Я. *Новая зямля*. Мінск: Мастац. літ-ра. 2014. 486 с.
9. Mickiewicz A. *Pan Tadeusz, czyli Ostatni zajazd na Litwie*. Wrocław: Ossolineum, 2024. 517 s.
10. Крук Я. *Сімволіка беларускай народнай культуры*. Мінск: Беларусь, 2011. 430 с.
11. Баркович А. А. Культурныя дамінанты камп’ютарна-апасродкаванай камунікацыі // *Вестці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Сер. гуманіт. навук*. 2015. № 2. С. 78–83.
12. Bartmiński J. *Dom – koncept uniwersalny i specyficzny kulturowo // LASiS*. 2015. 1. S. 15–33.

References

1. Barkovich A. A. Semantic structurization of ecological discourse: the potential of corpus interpretation. *Korpusnaya lingvistika – 2023: trudy Mezhdunarodnoy konferentsii* [Corpus Linguistics – 2023: proceedings of the International conference]. St. Petersburg, 2024, pp. 28–34 (In Russian).
2. Popova Z. D., Sternin I. A. *Kognitivnaya lingvistika* [Cognitive Linguistics]. Moscow, AST Publ.; Wostok – Zapad Publ., 2007. 314 p. (In Russian).
3. Апресян Ю. Д. *Izbrannyye trudy* [Selected Works], vol. 1, Lexical Semantics. Synonymous Language Means. Moscow, Yazyki russkoy kul’tury Publ., 1995. 472 p. (In Russian).
4. Vezhbitskaya A. *Semanticheskiye universalii i opisaniye yazykov* [Semantic universals and description of languages]. Moscow, Yazyki russkoy kul’tury Publ., 1999. 780 p. (In Russian).
5. Slyshkin G. G. *Ot teksta k simvolu: lingvokul’turnyye kontsepty pretsedentnykh tekstov v soznanii i diskurse* [From text to symbol: linguocultural concepts of precedent texts in consciousness and discourse]. Moscow, Academia Publ., 2000. 128 p. (In Russian).
6. Barkovich A. *Informational Linguistics: The New Communicational Reality*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2023. 271 p.
7. Askoldov S. A. *Concept and word. Russkaya slovesnost’. Ot teorii slovesnosti k strukture teksta* [Russian literature. From the theory of literature to the structure of the text]. Moscow, Academia Publ., 1997, pp. 267–279 (In Russian).
8. Kolas Ya. *Novaya zyamlya* [New land]. Minsk, Belarus’ Publ., 2014. 486 p. (In Belarusian).
9. Mickiewicz A. *Pan Tadeusz, czyli Ostatni zajazd na Litwie*. Wrocław, Ossolineum Publ., 2024. 517 s. (In Polish).
10. Kruk Ya. *Simvolika belaruskay narodnay kul’tury* [Symbolism of Belarusian folk culture]. Minsk, Belarus’ Publ., 2011. 430 p. (In Belarusian).
11. Barkovich A. A. Cultural dominants of computer-mediated communication. *Vestsi Natsyanal’nay akademii navuk Belarusi* [Proceedings of the National Academy of Sciences of Belarus], series Humanities, 2015, no. 2, pp. 78–83 (In Belarusian).
12. Bartmiński J. *Dom – koncept uniwersalny i specyficzny kulturowo. LASiS*, 2015, no. 1, pp. 15–33. (In Polish).

Інфармацыя пра аўтараў

Барковіч Аляксандр Аркадзьевіч – доктар філалагічных навук, дацэнт, загадчык кафедры тэарэтычнага і славянскага мовазнаўства. Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (пр. Незалежнасці, 4, 220004, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь). E-mail: barkovichaa@gmail.com

Станкевіч Ганна Валер’еўна – магістрант кафедры тэарэтычнага і славянскага мовазнаўства. Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (пр. Незалежнасці, 4, 220004, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь). E-mail: anechka_stankevich@mail.ru

Information about the authors

Barkovich Aliaksandr Arkad'yevich – DSc (Philology), Associate Professor, Head of the Department of Theoretical and Slavic Linguistics. Belarusian State University (4 Nezavisimosti Ave., 220004, Minsk, Republic of Belarus). E-mail: barkovichaa@gmail.com

Stankevich Ganna Valer'yeuna – Master's degree student, the Department Theoretical and Slavic Linguistics. Belarusian State University (4 Nezavisimosti Ave., 220004, Minsk, Republic of Belarus). E-mail: anechka_stankevich@mail.ru

Паступіў 26.11.2024